

Poortmanjaar 2020 – deel 3

Ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van het overlijden van Johannes Jacobus Poortman (1896-1970) brengen we in elk nummer van 2020 van onze Nieuwsbrief een stukje in verband met deze "vader van het Hylisch Pluralisme".

In het vorige nummer gaven we het eerste deel van zijn artikel over Theosofie als syncretisme, uit het tweede hoofdstuk van zijn werkje Theosofie en Christendom. Hieronder volgt het laatste deel van dit artikel.

II.

Ook de Islam is een profetische religie.

Ook deze godsdienst heeft een slagzin:

لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَمُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

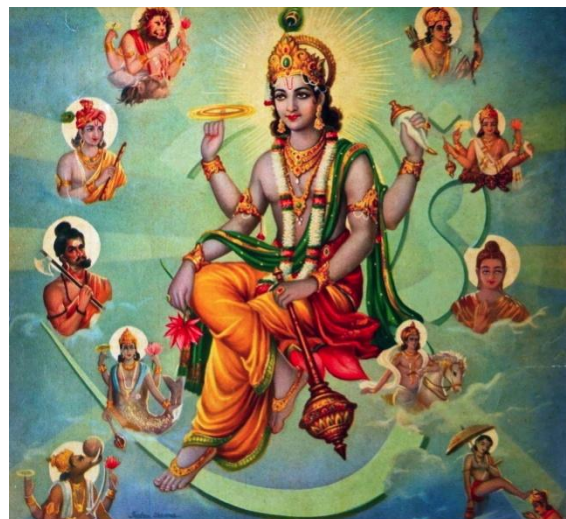
Er is geen God dan God en Mohammed is zijn profeet.

"Er is geen God dan God": daar heeft men de – juiste – transcendentie Gods.

Maar dan komt onmiddellijk het "profetische": die fundamentele waarheid wordt verkondigd op zeer bepaalde en ondanks die concreetheid absolute wijze, waarnaar ieder zich te richten heeft. De zendingstendentie, het geestelijk imperialistische van de "profetische religies" wordt duidelijk vanuit een dergelijke overweging.

Ook, dat men zowel in de late klassieke oudheid als in het tegenwoordige Azië een zelfde tegenstelling tussen de profetische religies en de andere, syncretistische aantreft. Het maakt een groot onderscheid of men op het standpunt staat: ieder moet rekening houden met deze bepaalde profeet:

Mohammed, of: in Jezus Christus heeft God zich eens en vooral – als het ware "einmalig" – geopenbaard, òf op het andere, dat vooral geformuleerd wordt in de Indische leer van het bestaan van *Avatara's*: er komen nederdalingen van de Godheid voor in menselijke gedaante¹, die speciaal als geestelijke leraren en godsdienststichters optreden.

Vishnu en zijn Avatara's

Wat van deze leer in ons verband van belang is, is dat een dergelijke nederdaling periodiek geschiedt. Een ervan kan wel van meer waarde wezen dan een andere (hoewel elk van hen voor een bepaalde groep van mensen de *meest* waardevolle, de aangewezen leraar, zal zijn);

¹ Vgl. A. Besant: *Avatara's*, London 1900. Ned. Vertaling: o.a. Amsterdam 1947.

zij zijn echter geen van allen een absolute openbaring, die van te voren reeds alle eventueel volgende in de schaduw zou stellen. Dit laatste is nu juist datgene waar het orthodoxe Christendom aanspraak op maakt. Hiermee zou het "syncretisme" steeds van mening verschillen.

De antieke oudheid was bereid ook het Christendom onder de religies, waarmee het op geestelijk gebied een "Pax Romana" gesloten had, zoals het Romeinse rijk op politiek gebied ook een Romeinse vrede had verwerkelijkt, op te nemen, maar het Christendom wilde dat niet! Althans het orthodoxe Christendom, dat in de geschiedenis de overhand heeft behouden, weigerde dat.

Misschien heeft het de overhand behouden juist vanwege dat eenzijdig-profetisch-orthodoxe karakter, omdat het zichzelf het enige Evangelie achtte, terwijl daarnaast geen andere goede boodschappen konden bestaan.

Op analoge wijze heeft ook de Islam een enorme verbreiding gewonnen. Maar daarmee is nog niet gezegd, dat dit "profetische" standpunt het enige mogelijke en het meest houdbare en juiste is.

Wat historisch – op diverse Concilies – heeft gewonnen, behoeft nog geen gelijk te hebben. En in de eerste eeuwen van het Christendom was dat ook niet het enige Christelijke standpunt: de Gnostieke stromingen binnen het Christendom stonden dicht bij het syncretisme dier dagen,

al hielden zij het er ook voor, dat in het Christendom een diepere openbaring was gegeven dan aan de Joden of de Grieken.

Doch zij stonden open voor overwegingen uit andere religies; mysteriewezen en neo-platoonse filosofie namen bij hen een belangrijke plaats in.

Ook in de tegenwoordige tijd is het "profetische" Christendom, dat zichzelf in laatste instantie de in werkelijkheid enige weg tot God acht, niet de enige vorm daarvan.

Het vrijzinnige Protestantisme bijvoorbeeld, staat niet op dat standpunt.

De Vrij-Katholieke kerk, die vrijzinnige richting binnen het hoogkerkelijk Christendom, doet dat evenmin en zoekt bewust aansluiting bij het oorspronkelijke Christendom, zoals dat bijvoorbeeld in de Gnosis tot uiting kwam.

Uit dit alles volgt, dat er geen reden is om een zó scherpe en principiële tegenstelling te zien tussen *het* Christendom enerzijds en het syncretisme aan de andere kant als Prof. Kraemer geneigd is te doen.

Wij hellen over tot de conclusie, dat bij nader toezien het syncretisme in de wedloop tussen profetische en syncretistische religies nog niet zo slecht weg komt.

In dit verband kan men nu vragen: is dan soms de moderne theosofie, die zo gaarne op de gemeenschappelijke achtergrond van alle grote religies de aandacht vestigt, eenvoudig syncretisme te noemen? Dit zouden wij niet gaarne beamen.

Ten eerste wil de theosofie meer: bijvoorbeeld niet alleen broederschap tussen de godsdiensten, maar ook in ander opzicht².

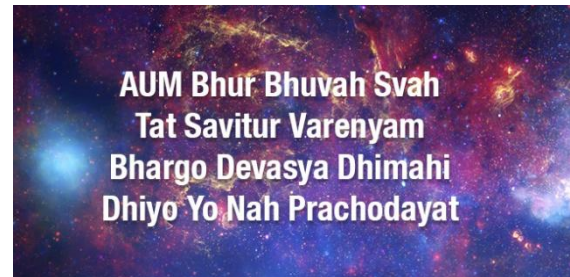
Ten tweede moet men de term syncretisme niet te zeer verwijden. Oorspronkelijk betekent deze vermenging van godsdiensten. In de ruimste betekenis valt er dus ook onder wanneer de geboorte van Jezus op de datum van het heidense Joelfeest wordt herdacht.

Van al dergelijke vermengingen kan de theosofie moeilijk als zodanig een voorstander zijn. Ook heeft er meermalen een karakterloze vermenging plaats gehad.

Er is ook nog zo iets als stijl. Men kan er tegen zijn om niets dan psalmen te zingen en ervoor om van allerhande schone en gewijde gezangen gebruik te maken.

Maar het boeddhistisch zingen ("pirit") of de Gayatri-mantram behoort niet thuis in een Christelijke godsdienstoefening.

Dergelijke contaminaties zijn te verwerpen; niet alle syncretisme is toe te juichen.

Wanneer men echter vraagt of de moderne theosofie voor het syncretisme is in die zin – zodat in zover het syncretisme een aspect van haar is en men kan spreken van "theosofie als syncretisme" – dat dit de tendentie is om 1° de openbaring in de voornaamste godsdiensten als principieel gelijkwaardig te beschouwen en 2° als gevolg van deze opvatting de overeenkomsten op de voorgrond te stellen en niet de verschillen en naar een goede onderlinge verhouding tussen hen te streven in de praktijk en naar een hen overkoepelende godsdienst-filosofie in de theorie, dan is dit te bevestigen.

² Het eerste doeleinde der Theosofische Vereniging luidt: Het vormen van een kern van de universele broederschap der mensheid zonder onderscheid van ras, geloof, geslacht, kaste of kleur.

Annie Besant in Antwerpen

De praktijk van de theosofie is daarmee in overeenstemming.

Wie wel eens een preek van Dr. Annie Besant, die te zijner tijd tot het Hindoeïsme is overgegaan, of van C. Jinarajadasa, van huis uit een Boeddhist, in de Vrij-Katholieke Kerk heeft aangehoord, wie bedenkt, dat in het theosofische hoofdkwartier te Adyar heiligdommen voor *alle* grote godsdiensten zijn opgericht en dat Bisschop Leadbeater met Mgr. Wedgwood het ritueel van de Vrij-Katholieke Kerk heeft vastgesteld alsook zich geïnteresseerd heeft voor een hervormd ritueel voor de Hindoe's: de Hindu-puja³, die zal toegeven, dat de syncretistische tendenties in de moderne theosofie levendig zijn.⁴

C. Jinarajadasa

Zou, wilden wij ten slotte vragen, ondanks alle objectiviteit der Christelijke theologen, een standpunt, dat zich niet op "profetische" basis stelt, maar een overkoepeling zoekt van alle godsdiensten, nog niet vruchtbaarder zijn als achtergrond voor een beoefenaar der godsdienstgeschiedenis dan een positief-Christelijke theologie?

(Uit Theosofie en Christendom, Poortman, J.J. Poortman, Privaatdocent aan de Rijksuniversiteit te Leiden (1948))

Christian Vandekerkhove

³ Vgl. C.W. Leadbeater e.a.: A congregational Pooja for the Hindus, Adyar, 1927; C. Jinarajadasa: Bharata Samaj Puja, The Theosophist, Aug. 1948, p.307 e.v.

⁴ Van de door Prof. Van der Leeuw als syncretistisch bestempelde buitenkerkelijke stromingen (zie boven) wijzen wij ook op de godsdienstoefeningen der Soefi-kerk, waarin uit de Heilige Boeken van zeven verschillende religies telkenmale wordt voorgelezen. Dit is op zichzelf ook een typisch syncretistisch verschijnsel.

